

ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL XIX MEM. 14

DESPRE CIVILIZAȚIA ROMÂNEASCĂ LA 1870

DE

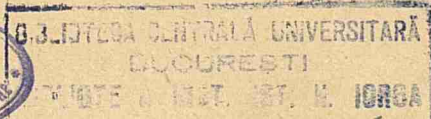
N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 21 Mai 1937

Comemorațiile pentru a fi într'adevăr folositoare, căci scopul lor nu poate fi a măguli trecutul, nici a trage profit dintr'însul pentru prezent sub niciun raport, trebuie să țină samă de perspectiva care s'a creat din momentul când o operă a fost îndeplinită în orice domeniu, în cel literar și cultural, ca și în cel politic și social, și de modificările pe care această perspectivă le aduce totdeauna, de comparațiile care se pot face, nu numai față de prezent, care înseamnă dezvoltarea sau contrazicerea acelui curent, dar și față de un trecut, care, cu alte mijloace de informație, poate fi cunoscut altfel. Astfel, numai astfel, se poate face acea operă de dreptate care înseamnă adevărata istorie și prin care istoria poate să ajungă a fi folositoare în viața unei societăți.

Privirile noastre se întorc astăzi, — în legătură cu o comemorație a « Junimii », care este și ea în legătură cu anumite serbări ieșene, mai mult sau mai puțin având un adevărat raport cu « Junimea », care nu este fără îndoială un fenomen ieșan, ci tocmai unul contrar tradiției, înainte de toate patriarhală și istorică, a Iașului, și cu o direcție actuală de gândire căreia nu-i pot atribui vreo posibilitate de succes față de ceea ce se sbate astăzi în sufletul poporului românesc, — către ceea ce se numește cu oarecare greșală și oarecare confuzie, « Junimea » și « junimismul ».

În adevăr « Junimea », termen care a fost găsit nu fără oarecare greutate, n'a însemnat decât un număr foarte restrâns de tineri abia întorși dela studiile lor în Apus. Așa de puțini încât se pot număra pe degete, și ei nu veneau din același loc și nu aveau aceeași pregătire intelectuală și nici aceleași tendințe, cum nu aveau nici același criteriu de judecată. Iar între cercul acesta al « Junimii » și între revista « Convorbiri literare », care s'a hrănit de îndată dintr'un material venit din afară, apoi între acel club social și literar, poate mai mult social decât literar la un anume moment, între revista deci care a pornit de acolo și între mersul literaturii românești, într'o epocă de prefacere, cu unele preocupății critice, dar nu înainte de toate prin aceste preocupății critice, se face o confuzie. *Cei cari au ajutat esențial la această fericită schimbare în ce privește literatura românească n'au avut aproape nimic comun cu clubul unde au făcut numai apariții rare și timide*, figurând mai mult sau mai puțin în tablourile care cuprind pe cei cari, de aproape sau de departe, erau legați de această asociație.

Inoitorii erau *oameni de aiurea, cu origini total deosebite*, țărani, sau fii de oameni dela țară, cu totul diferiți ca alcătuire sufletească de fiii de boieri sau de profesori, orășeni prin întreaga lor structură intelectuală, diletanți în cugetare și științe, în literatură uneori, cari se adunaseră în monotonul Iași din apropierea anului 1870, *mai mult pentru a se găsi într'o societate plăcută decât cu ambiția de a da o nouă direcție societății românești*. Aceasta oricât de mare ar fi fost aspirația de a întrece pe oricine, pe care o manifesta, precum o arată o publicație recentă, încă din anii săi de studii la Theresianum din Viena, cel care numai într'un anume sens poate fi socotit ca întemeietorul și conducătorul « Junimii » și încă mai puțin al « Convorbirilor literare », Titu Liviu Maiorescu. Și adaug că și atât de înzestratul profesor ieșean, cât și amicii săi, au condamnat la început crearea acestei Academii sub o influență disprețuită, că s'au adaus târziu la dânsa și n'au participat decât foarte puțin la activitatea ei.

Pentru că se produce astfel o discuție, în care, neapărat, trebuie să se audă glasul acesta de astăzi, reprezentând, sunt

sigur, în cea mai mare parte punctul de vedere al adevăraților intelectuali de acum, cred că, în locul metodei encomiastice, sau al acelei pur literare,—nu mai vorbesc de metoda politică, de care nu avem să ne ocupăm aici și care nu trebuie lăsată să pătrundă nici într-o măsură în lucrările noastre,—este de preferat *umila, dar sigura metodă istorică*, obișnuită să se sprijine pe afirmația contemporană, să întrebuințeze logica desvoltărilor omenеști și mai ales să privească orice chestiune din mai multe laturi.

Cel mai bun mijloc de a aplica această metodă la lucrul, interesant pentru desvoltarea gândirii și scrisului Românilor, despre care vorbim astăzi, este să punem întâiu întrebarea: *existau oare pe vremea aceea numai două grupuri de intelectuali români*, între cari s'ar fi dat o luptă: cei cari, înfățișând o idee națională exagerată, un cult al trecutului care putea să fie o piedecă pentru prezent, dar mai ales o lipsă de pregătire mai serioasă, de contact mai adânc cu gândirea europeană și mai ales un defect de metodă în gândire și o absență de gust în formă, ar fi întrebuințat formele veștede ale unui capitol cultural și literar isprăvit și, de altă parte, un alt grup, care, având o acțiune constantă și solidară, ar fi demascat tot ce era greșit, fals, inferior, «demi-civilizat», cum se rostea cândva P. P. Carp în ce privește starea de atunci a țării românești, așa încât ar fi să i se atribue o întoarcere fericită a gândului și scrisului românesc către ceea ce este adevăr, măsură, contemporaneitate europeană? E așa ori nu e așa?

Oricine are cunoștință și de cuprinsul publicațiilor contemporane, reviste și cărți, pe care, acum câțva timp, le-am cercetat, jertfind aproape doi ani din viața mea, număr de număr și pagină de pagină, până și la cei mai desprețuiți, oricine consideră cu atenția cuvenită contribuția așa de importantă pe care a adus-o la cunoștința acelor timpuri publicația de documente, din fericire păstrate, a d-lui Torouțiu, va trebui să răspundă cu toată hotărîrea că *nu existau nici măcar două grupe caracterizate și cu atât mai puțin numai două grupe*.

Grupele care au ființat într'adevăr și din a căror opunere, ciocnire, mai târziu înțelegere, iar, la urmă, confundare într'o

sinteză, a rezultat fenomenul de pe la 1870, erau mai multe și, în această comunicare, caut să le deosebesc.

A fost și la noi un clasicism și un romantism care și-au stat față în față: un Conachi, un Iancu Văcărescu au pornit dela gândirea și scrisul secolului al XVIII-lea, de caracter general uman și abstract, pentru ca să ajungă pe urmă, măcar în oarecare măsură, la curajul, dacă nu la îndrăzneala, romantismului.

Clasici și romantici erau formați la *două școli deosebite*, și nimic nu se poate înțelege din starea de lucruri de pe la 1870 dacă nu ține samă cineva de deosebirea acestor două școli, la care, cum vom vedea, s'a adaus și a treia, *ucenicia fiecăruia fiind lucrul de căpetenie*, ca și *legăturile cu un anumit mediu*, care și el trebuie pus alături.

Clasicii din țările românești libere, ca și din părțile ardelenе și ungurești, învățaseră la o *școală în care baza erau literеле clasice*, în forma lor greacă dincoace, în forma lor latină dincolo. Oricât de mult ar fi degenerat cunoștința adevăratei antichități, ajungând a fi înlocuită prin formule și prin iluzii, cu toate acestea astfel de școli ale dascălilor din Iași și București, în care nu trebuie să uităm că pe la 1820 au fost oameni de o foarte mare valoare — un Gobdelas, d. ex., de care s'a răs atâta, din cauza polemicei lui cu Asachi, fiind fără îndoială un adevărat erudit al timpului, capabil să se amestece în foarte multe domenii, și dovedind aceiași solidă pregătire, — un astfel de învățământ era unul *de perfectă disciplină, de pricepere exactă a subiectului și de stăpânire strictă a formei*.

Încă dela început putem spune deci că aceste norme, pe care le-a predicat în broșurile sale Maiorescu, nu reprezentau ceva cu desăvârșire nou, ci, indiferent de faptul că tinerii dela Iași nu aveau nicio cunoștință a trecutului nostru, cugătarea și literatura fiindu-li cunoscute, și învățate, numai în străinătatea austriacă, germană și un moment și franceză, nu erau decât acelea ale generației care a isprăvit prin anii 1840 și care a dat aici și în alte domenii oameni așa de remarcabili cum au fost, pentru știința financiară, un Petru Mavrogheni, sau, pentru considerații economice, Ion Ghica, despre care s'a vorbit din nou acum în urmă și care de sigur că nu

era un «junimist», nici în ce privește ideile sale politice, nici acea aplecare către enciclopedia științelor abstracte care osebește esențial secolul al XVIII-lea. Intre acești oameni se găseau de aceia cari stăpâneau așa de perfect tradiția acestui secol «filosofic», încât mi s'a afirmat în tinereța mea, de Émile Picot, că nimeni din Franța n'ar fi putut să redea mai exact tradiția acestei vremi, strict supravegheată în ce privește cunoștința vorbirii și scrierii limbii franceze, decât acel Nicolae Mavros, care a fost, cum se știe, bunicul regretatului nostru coleg, doctorul Ion Cantacuzino.

Acestor oameni mai vechi decât Vasile Alecsandri, care la «Junimea» n'a fost decât un oaspete respectat în aparență mai mult decât iubit în adevăr și decât socotit ca reprezentant al noului spirit, nu li se putea obiecta de nimeni vre unul din defectele care se socotesc distruse de o propagandă junimistă, care, ca forță activă, lucrând continuu asupra societății întregi, în toate domeniile vieții publice, nici n'a existat. Oamenii aceștia, foarte distinși, erau prea mult diletanți pentru ca să se coboare la sarcina, așa de frumoasă, așa de grea și așa de rodnică, de a frământa o întreagă societate.

Intre acest spirit clasic, abstract, filosofic, de mare chibzuială, de fereală față de orice exagerare, care a fost puțințel și la baza celui dintâi conservatism într'adevăr modern la noi, și între *clasa boierească*, puternică încă pe această vreme, a fost o strânsă legătură. Atât de strânsă a fost ea, atât de mult s'a păstrat tradiția în această privință, încât, și până în vremuri apropiate de noi, aceia dintre boieri cari se țineau de o datină de care puteau să fie mândri, s'au ferit a-și trimite copiii la Paris, unde era liberalismul romantic, dușman al clasei lor, ci au căutat înainte de toate Geneva, a cărei istorie literară n'a fost scrisă până astăzi și care reprezintă fără îndoială, în curente care au împărțit spiritele pentru întâia jumătate a secolului al XIX-lea, un fel de a gândi cu totul deosebit, așa cum îl vedem în operele unui Rodolphe Töpffer, a cărui școală era o pepinieră de pregătire și a unor Răsăriteni ca aceștia, cari trebuiau să nu se depărteze de direcția critică a primei lor pregătiri. Așa s'a mers până la învățământul de

care s'a bucurat și s'a resimțit toată viața și unul din colegii pe cari i-am stimat și iubit mai mult în această Academie, Gheorghe Balș.

Acestor oameni, a căror rezervă i-a făcut dese ori să nu se amestece în de ajuns în politică, să nu dea în literatură ceea ce fără îndoială ar fi fost capabili să producă prin cunoștințele și prin talentul lor, nu era deci nevoie să li se predice de nimeni acea disciplină din care se face până astăzi meritul de căpetenie al clubului dela Iași. Căci, să ne înțelegem, *una este un critic și alta este un pion, una este omul care osebește cu discreție și cu iubire binele de rău și alta, spiritul acru, veșnic nemulțumit, dârș de știința ce și-a putut câștiga, care nu face altceva decât, potrivit cu tradițiile cele mai urite pedagogice, să pândească în jurul său «greșelile», asupra cărora se aruncă apoi cu adevărată voluptate, crezând că este născut pe lume pentru a îndeplini această funcțiune, iar ceilalți fiind victime designate ale acestui pătrunzător spirit de observație și de îndreptare.*

Cum se vede, o deosebire de școală și o deosebire de clasă.

Același lucru se poate spune și despre ceea ce numim în această expunere clasicii din Ardeal. Și până astăzi se păstrează la generația mai veche de acolo, la oamenii cari au șaizeci de ani, sau mai mult decât atâta, o tradiție din cele mai respectabile în ce privește ținuta personală, ca și felul de a gândi și formele exterioare. Cred că nu sunt singurul care să fi observat deosebirea cea mare ce există în manifestații publice, în cuvântări la festivități, între cei cari au acest vechiu spirit ardelenesc, cântărindu-și fiecare cuvânt, dând o înaltă demnitate, une ori o adevărată maiestate, felului de expresie, și între ușurința cu care chipul nostru mai lesnicios de a vorbi obișnuște să iasă la iveală în aceleași ocazii. Este de sigur, fie și printr'o transmisie iesuită și prin influența școlilor străine pe care le-au frecventat, dar în care trăia așa de puternic clasicitatea, *ceva care vine din Roma, din ceea ce Roma a avut mai nobil și mai impresionant.*

Am vorbit de un Ion Ghica, format la început în școala greacă de clasicitate, deși pe urmă a trecut sub influența unor anumite curențe de școală din Apus. Să observăm în ce

privește pe Ardeleni pe cineva căruia, din clubul dela Iași, nu i s'au trimes decât ironii superficiale și care reprezintă această direcție în chiar societatea ieșană, față de care a îndeplinit, oricare ar fi valoarea actuală și chiar originalitatea ideilor sale, *un mare rol de educație*: Simeon Bărnuțiu.

Acesta vine de-a-dreptul dela strămoși, ca și cum între Romanii de pe vremuri și între profesorul de pe catedra Facultății de Drept din Iași nu s'ar fi strecurat atâtea generații nenorocite de oameni cari nu s'au împărtășit de carte și cari n'au putut lua parte la o desvoltare culturală. Curioasa lui ortografie, ideile lui conducătoare, cuprinzând și nobile ilusii, îndreptările, oricât de greșite, pe care înțelegea să le dea societății contemporane, toate acestea vădesc *un clasicism roman* care ar fi putut să trezească la oameni mai maturi decât tinerii cari se adunau în clubul dela « Junimea » un sentiment pe care nu-l pot numi altfel decât de *profundă reverență* și care, sentimentul acesta, a lipsit. Bărnuțiu, cu cât putuse învăța la Blaj în timpurile sale, cu cât revizuiuse la Pavia, era pus, cu o condamabilă cruzime, în față cu anumite adevăruri contemporane, pe care putea să le ție la dispoziție orice manual bine făcut din Germania și orice dicționar de conversație, de care se găseau, destule în deosebite limbi, la dispoziția oricui alerga să le frunzărească.

Dar din acest vechiu clasicism ardelean, prin care s'a înălțat așa de mult spiritul națiunii și din care au pornit *acele indispensabile îndemnuri, nu către critică, ci către acțiune, nu către îndoială, ci către afirmare, nu către diletantism, ci către lupta până la sânge*, face parte și altcineva care a avut fără îndoială scăpărări de geniu, care, în lumea dela noi, în preajma anului 1870, la așa-zișii reformatori, se găsesc numai la atât de marele Eminescu. Este vorba de smeritul canonic sărac dela Blaj care nu doria niciodată ceva mai mult decât situația de isolare și sărăcie în care și-a cuprins toată viața, care, străin de orice ambiție, necăutând a se lua la întrecere cu nimeni, desprețuind chiar a răspunde și atacurilor celor mai nedrepte, își continua, nu zi de zi, ci noapte de noapte, căci el dormia în scaunul dinaintea mesei sale de lucru, o activitate extraordinară, pentru care înainte de a se ridica o statuie

oricăruia dintre șefii «Junimii», va trebui, în locul unde a muncit, a jertfit și a fructificat, să i se ridice o statuie: Timoteiu Cipariu.

În față, celalalt grup, *romanticii*, romanticii cei rătăciți, asupra cărora a plesnit, fără să-i atingă de fapt, biciul, nu știu de câte ori împletit, al criticei junimiste.

Ce erau acești oameni, dela ceea ce a putut fi în literatură un Vasile Gheorghian, la ceea ce a însemnat, nu fără folos în multe domenii pentru civilizația românească, în care aducea o veșnică tinereță încrezătoare, Vasile Alexandrescu Urechia?

Ca școală, aceștia vin dela învățământul Regulamentului Organic. Il puseseră pe o bază foarte solidă oameni de înalta valoare a unui Petrachi Poenaru și a unui August Treboniu Laurian, cel dintâi, elev al lui Lazăr, nefiind el însuși altceva decât un continuator al felului de a gândi și a lucra transilvan.

Se adăugia însă *politica unei epoci de Renaștere*, în care foștii studenți dela Paris aduceau un entuziasm ușor, o adorație a formelor, o obișnuință cu jocul cuvintelor, une ori al celor mai zgomotoase, dar a celor mai puțin expresive. Intemeietorii învățământului celui nou n'au avut continuatori de aceeași valoare. Ce se putuse învăța în școlile Regulamentului Organic a dat oameni cu o jumătate de cultură, dar cu aspirații care se ridicau cu mult mai sus de posibilitățile lor și cari credeau că se pot amesteca în orice domeniu, atribuindu-și inițieri în materii de care nici nu se apropiaseră măcar. Amestecați și într'o ziaristică pripită, constrânși a da în fiecare zi materie de propagandă pentru partid, fără ca scriitorii să aibă vreme a înnoi izvorul propriului lor gând, legănați, pe de altă parte, de ușurința ritmelor, plăcute la auz, pe care le crease Alecsandri și mai ales Bolintineanu, oamenii aceștia s'au răspândit cu o fluiditate și prolificitate care i-a împiedecat de a da lucrul de care fără îndoială, cu o mai deasă și mai adâncă întoarcere către ei înșiși, ar fi fost în stare.

Adăugim la această lipsă de disciplină, venită dintr'o școală încă la începuturile ei, care se desfăcuse de vechii dascăli străini și nu-i putuse înlocui, și un alt neajuns. Erau *oameni ridicați din alt strat al societății decât clasicii boieri de aici și*

decât clasicii clerici ai Ardealului. Fii de mici burghezi, de funcționari, de preoți, ei nu aduceau de acasă ceea ce școala nu putuse să li dea: li lipsise dela început mediul cultural și tot ceea ce poate să asigure, peste școală și împotriva școlii, contactul neconținut cu o cugetare matură, la părinți cari s'ar fi împărțășit de un mai înalt învățământ.

Ce ușoară putea să fie biruința împotriva lor din partea cuiva care venia din străinătate! Dintr'o anumită străinătate, căci și aici trebuie să fac o deosebire. *Și deosebirea aceasta între cele două generații de studenți peste graniță, aceasta este hotărâtoare pentru judecata dreaptă care se poate rosti astăzi asupra procesului cultural care a durat cam între 1866 și epoca triumfătoare a Regalității lui Carol I, la 1884.*

Trimeterea tinerilor în Apus a trecut la noi prin mai multe faze. După cea dintâiu, la capătul epocii fanariote, sau la începutul Domniei indigene, în care foarte puțini se strecurau în străinătate, și cu multă alegere în ce privește izvoarele de învățătură, precum o dovedește extraordinara influență pe care contactul cu Apusul a avut-o asupra unui Poenaru, asupra unui Eufrosiu Poteca, asupra unui Simion Marcovici, asupra unui Constantin Brăiloiu, de la care s'au păstrat așa de cuminiți scrisori în timpul studiilor lui din Geneva, a venit îmbulzeala la Paris a unui tineret care a adus de acolo ce trebuia pentru a se face revoluția dela București în 1848, cu discursurile la Filaret, cu proclamații către «popor», cu dictatura câtorva tinere capete aprinse. Franța avea de dat altceva, fără îndoială, dar pentru aceasta trebuia cunoscut alt strat din Paris decât lumea internațională a studenților: mai ales acea provincie care păstrează și până astăzi ceea ce este mai vechiu, mai prețios și mai solid din tradiția franceză. Când Eminescu își râdea amar de cei cari veniau cu «bețișorul de promenadă», el caracteriza pe ultimii reprezentanți ai acestui curent, care a durat atâta vreme și care, sub o formă oarecum schimbată, mult mai serioasă, dar neasămănat mai pretențioasă, durează, de altminteri, și până acum.

Ca o reacțiune împotriva acelor cari inovau mai ales în haine, pălărie, cravată, pantaloni de modă și «bețișorul» lui Eminescu, s'a produs de la o bucată de vreme la părinții legați

de tradiția conservatoare anti-franceză, întru cât puteau ei să înțeleagă numai acest franțuzism de suprafață, *tendința de a înoi timpurile dela 1820, când studenții se trimeteau la Geneva, sau în Germania*. Este un adevăr că întemeietorii clubului dela Iași, frații Negruzzi, Maiorescu și câțiva alții, făcuseră studiile lor în Apusul german. Nu, afară de Maiorescu, în cel austriac, de la Viena, care avea alte amintiri și, cu alcătuirea de mai multe noțiuni, urmăria și alte direcții, ci în vechea Germanie autentică.

Studenții aceștia, formați pe la 1860, veniau acolo într'un moment când marele entuziasm, național în politică și ideologic, metafisic în cugetare, romantic în manifestarea literară, se isprăvise cu totul. Era o vreme de îndoieli, în care critica se mulțamea prin ea însăși. De sigur că această atmosferă de la 1860 n'ar fi dat Germania unită, dacă un alt spirit n'ar fi trăit la junkerii din Nord, apoi în rândurile unei armate care nu cunoscuse această slăbire de încredere, într'o diplomatie profund credincioasă suveranilor pe cari-i servea și, jos, la învățătorii de sate, cari nu erau, prin felul lor de a trăi, capabili de mari aventuri ideologice, de pe urma cărora oamenii rămân storși de energie. La Iași această generație de tineri s'a întors cu o încredere în sine așa de mare, ca și cum ei ar fi creat civilizația occidentală, de care li făcea plăcere să vorbească, și fără nimic din ceea ce trebuia pentru cunoștința eforturilor dureroase, desperate, înalte din generație în generație, pentru care acest biet popor al nostru ajunsese să dea și puținul pe care-l stăpâna. Fără iubire și fără milă, mândri de ceea ce câștigaseră în anii de studii, prindeau ridicolul oriunde era, fără să înțeleagă că, în fond, ridicolul nu este decât nepotrivire, și el se poate îndrepta prin multe mijloace, nici într'un caz însă prin acea arzătoare satiră care face pe oameni să persevereze în greșelile lor.

Producția acestor oameni, fără îndoială de o înaltă cultură, a fost extrem de mărgenită. Nu-i împingea către scris nimic care să vină dintr'o credință puternică, dintr'un devotament absolut față de națiunea lor, dintr'o nevoie de a se manifesta, care nu cunoaște piedici, care înfruntă toate rătăcirile, care trece peste toate greșelile și printr'aceasta însăși

ajunge cu vremea a se corecta. Dacă n'ar fi venit colaborația din afară, nu știu la ce număr s'ar fi oprit, cu singurii obișnuiți ai clubului, « Convorbirile Literare ».

Dar iată că deodată apar, pentru a fi factor determinant al acestor schimbări, pe care nu le poate numi cineva după un club și după o formă, ci *după întregul fenomen de energie națională, din toate clasele și toate locurile*, alte două categorii de oameni.

Unii cari au mers din nou în Apus, într'un Apus de pe la 1870 și mai ales într'unul *după anul marelui conflict dintre Germani și Francezi*. Acum naționalismul era exagerat, acum puterile organice se ridicaseră mult mai presus de abstracțiunile îmbătrânite și lăncede: viața gâlgâia la fiecare neam și-și cerea toate drepturile ei. *Cei cari fuseseră, câtăva vreme, la Iași, în contact cu clubiștii intelectuali, s'au simțit din ce în ce mai înstrăinați de dânșii*. Scrisorile lui Vârgolici, lui Panu, lui Volenti mai târziu, arată foarte hotărât aceasta. *Tonul de ușoară critică li displăcea, superioritatea artificială îi umplea de desgust*. Răceala atitudinilor voite, care acoperiau un fond uman pe care am ajuns a-l cunoaște numai în timpul din urmă prin unele revelații, nu se potrivea de loc cu aspirațiile lor mari. *Astfel tinerii îndrăzniau a face lecții aceloră de la cari plecaseră*. Și în fruntea acestora era marea minte a lui A. D. Xenopol, pregătit de-acasă de un părinte de origine străină, care se arată în scrisorile sale un om de o înaltă cunoștință a chemării sale în familie.

De la studiile sale din Berlin Eminescu se ridică setos de a sorbi toate cunoștințele, îmbătat de toate doctrinele și chinându-se a găsi o sintesă, care, ca și a lui Xenopol, să fie, înainte de toate, o sintesă națională.

Admirabilă legiune care de fapt s'a rupt sufletește cu desăvârșire de cei în mijlocul cărora trăiseră!

Un caz caracteristic este al lui Gheorghe Panu. Cât a fost la Iași, criticase ca să distrugă reputația mare a unui om cu calități geniale, cum a fost Hasdeu, venit din altă lume, din care cauză n'a avut ucenici. El era peste măsură de sigur că biata lui știință de împrumut întrece tot ceea ce îngrămădiseră îndelungatele lecturi ale Magului din București. Când a

ajuns însă la Paris, s'a găsit, în fața unei metode serioase, într-o veche onestitate școlară, și el a simțit imediat cum îi dispare orice avânt și, neputându-se transforma, a rămas, în afară de gazetărie și politică, pentru restul zilelor sale, sterp.

Și, în sfârșit, dincolo era o *altă școală decât a Regulamentului Organic* dincoace de munți: *școala de seminarium românesc, școală făcută în așezămintele naționalităților*, care, Sași și Unguri, erau însuflețite de cea mai cutezătoare dorință de a se afirma. Școala aceasta a creat în Ardeal o *altă lume tânără*, care a putut trece și mai departe, culegând în instituții superioare elementele pe care nu le puteau avea în orașele lor de acasă. Aceștia rămâneau, prin atmosfera școlii preotești și călugărești, prin revolta contra tendinții străinilor de a-i transforma, *legați de țaran, de țaranul care înainte de toate este tradiție*. Ceea ce alții culegeau din cetirea cronicelor și documentelor, din cunoașterea desvoltării unei întregi literaturi, o găseau ei în instinctul acesta popular. Admirabilele virtuți ale acestei lumi le-au făcut să pătrundă în literatură, în toată literatura ardelenescă, pe care o găsim la început hotărât contra clubului ieșean și care pe urmă s'a unit cu mișcarea de la «Convorbiri Literare», nu pentru a împrumuta principiul inițial al acesteia, ci pentru a o transforma în sensul organic românesc.

De la puținul ce au fost un Miron Pompiliu și un Pop Florentin și până la atât de multul care a fost cuprins în puternica personalitate a lui Slavici, cu atâția alții grămădiți în jurul lor, aceasta înseamnă *un alt cerc și în ce privește nașterea și în ce privește școala*.

Țăranul ardelean, fără a se opune boierilor moldoveni și munteni, nu avea nimic a face cu produsul miciei burgheziei din țara liberă.

Cei veniți de acolo sunt deci unul din elementele de căpetenie al acestei sinteze care s'a întrupat, în ultima și cea mai înaltă esență a ei, în Eminescu.

M'am simțit dator, ca un cercetător de multe decenii al trecutului societății și gândului românesc, cu această *restabilire de valori*, căreia nu înțeleg ce li s'ar putea opune *altă decât cuvinte care n'au nicio însemnătate și interese peste care se poate trece cu un zâmbet*.

